

УДК 343.32

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.91>

ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Нестерова І.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID: 0000-0003-0481-2965
e-mail: iryana.nesterova@uzhnu.edu.ua

Вишневська М.М.,

старший викладач
кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID: 0009-0002-2645-1232
e-mail: maryna.vyshnevaska@uzhnu.edu.ua

Нестерова І.А., Вишневська М.М. Щодо кримінологічного дослідження детермінантів суїцидальної поведінки серед працівників правоохоронних органів.

У статті здійснено кримінологічне дослідження детермінантів суїцидальної поведінки серед працівників поліцейських органів. Автори зазначають, що в останні роки спостерігається стрімке зростання кількості суїцидів та спроб їх здійснення, в тому числі й серед працівників правоохоронних органів. Визначено, що кримінологія як комплексна наука дозволяє досліджувати суїцид не тільки з правової позиції, а також з позицій інших наук, таких як соціологія та психологія. Серед вчених-юристів до сих пір триває дискусія, чи відносити проблему суїциду до проблем кримінологічного дослідження. На думку вчених, основною причиною недостатньої уваги кримінологів є те, що суїцид в більшості країн світу не є кримінальним правопорушенням.

Визначається, що суїцид став поширеним серед працівників органів внутрішніх справ віком від 25 до 40 років. Враховуючи, що правоохоронна діяльність є критичним та екстремальним видом діяльності, суїциди серед працівників правоохоронних органів мають специфічні детермінанти. Правоохоронці – це категорія осіб, які потребують особливої уваги з огляду на можливість розвитку суїцидальної поведінки, оскільки доступність зброї надає можливість вибору найбільш смертельних способів самогубства. Автори погоджуються з думкою дослідників, що найбільший вплив на правоохоронця мають не стільки побутові й сімейні проблеми, скільки психологічне навантаження, пов'язане зі службою. Інакше кажучи, соціально – психологічна дезадаптація

є основною детермінантою суїцидальної поведінки серед правоохоронців. Суїцидальна поведінка часто пов'язана з психологічною кризою, яка може виникати під впливом загроз різного роду. Особа, перебуваючи у такому кризовому стані, вирішує, що самогубство – це єдиний спосіб вирішення проблем.

Доведено, що суїцидальна поведінка серед працівників правоохоронних органів зумовлена цілим рядом детермінант, які окремо та в сукупності мають негативний вплив на особистість поліцейського, у зв'язку з чим руйнується його соціальне та психологічне благополуччя, настає виснаження захисних функцій організму та психіки, можливе виникнення психічних розладів та психічних захворювань.

Ключові слова: суїцид, суїцидальна поведінка, детермінанти, кримінологічне дослідження, правоохоронні органи, критична діяльність, криза, соціально-психологічна дезадаптація.

Nesterova I.A., Vishnevaska M.M. Regarding the criminological study of suicidal behavior determinants among law enforcement bodies employees.

The article carries out a criminological study of the determinants of suicidal behavior among police officers. The authors note that in recent years there has been a rapid increase in the number of suicides and suicide attempts, including ones among law enforcement officers. It was determined that criminology as a complex science allows to study suicide not only from a legal point of view, but also from the point of view of other sciences, such as sociology and psychology. There is still a debate among legal scholars whether to refer the problem of suicide to

the problems of criminological research. According to scientists, the main reason for insufficient attention of criminologists is that suicide is not a criminal offense in most countries of the world.

It is determined that suicide has become common among employees of internal affairs bodies aged 25 to 40. Given that law enforcement is a critical and extreme type of activity, suicides among law enforcement officers have specific determinants. Law enforcement officers are a category of persons who need special attention in view of the possibility of developing suicidal behavior, since the availability of weapons provides an opportunity to choose the most lethal methods of suicide. The authors agree with the opinion of the researchers that the greatest impact on a law enforcement officer is not so much household and family problems as the psychological burden associated with the service activity. In other words, socio-psychological maladjustment is the main determinant of suicidal behavior among law enforcement officers. Suicidal behavior is often associated with a psychological crisis that can occur under the influence of threats of various kinds. A person in such a crisis state decides that suicide is the only way to solve problems.

It has been proven that suicidal behavior among law enforcement officers is caused by a number of determinants that individually and collectively have a negative impact on the policeman's personality, as a result of which his social and psychological well-being is destroyed, the protective functions of body and psyche are depleted, and mental disorders and mental illnesses may occur.

Key words: suicide, suicidal behavior, determinants, criminological research, law enforcement agencies, critical activity, crisis, socio-psychological maladaptation.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики суїцидальної поведінки останнім часом привертає до себе увагу не тільки з боку психіатрів, психологів, соціологів, а також юристів. В останні роки спостерігається стрімке зростання кількості суїцидів та спроб їх здійснення, в тому числі й серед працівників правоохоронних органів. Нажаль, Україна займає одне з провідних місць по кількості суїцидів в Європі, тому ця проблема залишається актуальною для нашої країни. За даними World Population Review у 2019 р. Україна перебувала на 8 місці серед усіх країн світу по кількості самогубств, вчинених на одиницю населення [1].

Незважаючи на актуальність та серйозність проблеми, серед вчених-юристів до сих пір триває дискусія, чи відносити проблему суїциду до проблем кримінологічного дослідження. На думку вчених, основною причиною недостатньої уваги кримінологів є те, що суїцид в більшості країн світу не є кримінальним правопорушенням.

Дуже слушна думка дослідниці Л.М.Шестопалової, яка стверджує, що самогубство тісно пов'язано з віктимологією в її широкому розумінні і латентністю злочинності; є багато спільного в причинах, які народжують злочинність і самогубство; самогубство потерпілого може бути наслідком багатьох злочинів, а також доведення до самогубства; показники злочинності і самогубств корелюють між собою [2, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальні праці дослідження суїцидів належать Платону, Сенеці, І. Канту, А. Шопенгауєру, Е. Дюркгейму, У. Джеймсу, А. Камю. Аристотель, Сократ, Цицерон, Марк Аврелій, Монтень, Декарт, Спіноза, Вольтер, Монтеск'є, Руссо, Гегель, К'єркегор, Ніцше у своїх дослідження неодноразово звертались до проблематики суїцидів.

Значний внесок у дослідження детермінантів суїцидальної поведінки є праці Ю.М. Антоняна, Ю.В. Александрова, В.М.Бехтерева, М.М. Гернета, Е. Дюркгайма, О.Г. Єрмолаєвої, О. Колба, В.Г. Лихолоба, І.О. Сікорського, Л.М. Шестопалової, Н.М. Яриш та ін. В Україні за такою тематикою захищено ряд наукових досліджень, зокрема Тимченко О.В. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук на тему «Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція)» [3].

Мета статті полягає у визначенні проблемних питань, які виникають при дослідженні детермінантів суїцидальної поведінки серед працівників поліцейських органів.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Кримінологічна наука завдяки своїй комплексності, дозволяє досліджувати суїцид не тільки з правової позиції, а також з позицій інших наук, таких як соціологія та психологія.

Суїцид (від англ. suicide) – це самогубство, що чинить людина в стані афекту, фрустрації, під впливом психічних аномалій. Суїцид – усвідомлений акт позбавлення себе життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за яких життя, як найвища цінність, втрачає сенс для конкретного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально - дестабілізуючих факторів.

Виходячи з даних правових положень, в рамках кримінального права можна визначити поняття «самогубство» як умисне позбавлення себе життя або ж замах на таку дію, детерміноване суспільно небезпечною, винною, кримінально караною поведінкою інших суб'єктів. Однак, дане визначення є досить вузьким, оскільки будучи обмеженим лише кримінально-правовими рамками, воно не охоплює інші причини виникнення та розвитку суїцидальної поведінки особи [4,с.8].

Дослідження соціологами явища самогубства зосереджені в першу чергу на соціальних факторах. Вчені вважають, що соціальні фактори пов'язані з варіаціями рівня самогубств у кожному суспільстві, включаючи соціальні умови, соціальні норми та цінності та культуру суспільства [5]. Засновник соціологічної теорії самогубств Еміль Дюркгейм запропонував чотири різні типи самогубств: 1) егоїстичне – як результат сепарації людини від основних соціальних інститутів і тиску особистих прагнень, які неможливо задовольнити відразу (крайній розвиток індивідуалізму); 2) альтруїстичне – результат абсолютної залежності особистості від суспільства, заохочення жертвності соціальною культурою (недостатня розвиненість індивідуалізму); 3) аномічне – результат порушення рівноваги в суспільстві під впливом різних криз, в результаті чого індивід відчуває свою громадську неповноцінність; 4) фаталістичне – результат надмірного регулювання членів суспільства. Згідно його теорії, залежно від ступеня інтеграції людини в суспільство, як егоїстичне, так і альтруїстичне самогубство можуть відбуватися по-різному. Члени в більш інтегрованому суспільстві, швидше за все, будуть мати спільні переконання щодо інших, намагаючись встановити свої спільні цілі в суспільстві [6]. Згідно з Дюркгеймом, егоїстичне самогубство відбувається, коли члени суспільства мають слабку інтеграцію у своє суспільство; альтруїстичне самогубство відбувається, коли члени відчувають, що суспільство важливіше за них самих. Згідно концепції соціального регулювання Е. Дюркгейма, аномічне самогубство відбувається, коли члени суспільства відчувають, що воно (суспільство) їх відкидає (війна, економічна криза, втрата близьких родичів чи друзів, втрата роботи). Фаталістичне самогубство, навпаки, є результатом надмірного регулювання членів соціуму (може відбуватися серед ув'язнених, полонених) [7].

Визначення З. Фрейда у праці «Скорбота і меланхолія» є одним з основних, з точки зору науки психології, уявлень про самогубство. Фрейд здійснив поглиблений аналіз суїциду (самогубства) і визначив його як «прояв інстинкту смерті, спрямованого на себе», ґрунтуючись на своїй теорії про амбівалентність людських почуттів, а також на власному виведеному поданні про існування в людині двох основних потягів: 1) Ероса – сексуального потягу, який виступає інстинктом життя; 2) Танатоса – потягу і інстинкту смерті, які знаходяться в постійному конфлікті один з одним [8, с. 243].

В межах сучасного психогенетичного погляду на вищезгадану проблему, висунуті теорії та проводяться дослідження щодо генетичної схильності та впливу структури головного мозку під впливом окремих детермінант на суїцидальну

поведінку. Так, В.А. Розанов визначає, що «суїцидальна поведінка» є специфічною для людини поведінкою, що включає в себе суїцидальні думки, тенденції, наміри, висловлювання, спроби і завершений суїцид, і корелює з такими видами поведінки, як аутоагресивна поведінка (агресія, спрямована на самого себе) і аутодеструктивна поведінка, куди прийнято включати певні стилі життя з саморуйнівними проявами (адикції, занедбаність, зневага до свого здоров'я і так далі). Серед причин і умов Розанов В.А. приділяв особливу увагу саме біологічним, а серед них – генетичним маркерам суїцидальної поведінки [9, с. 93].

З точки зору кримінологічної науки суїцидальна поведінка є прогресуючою в часі сукупністю послідовних суїцидальних процесів, що поступово виникають та відбуваються у житті людини у вигляді наступної схеми: думки; тенденції; наміри; висловлювання; суїцидальні спроби; завершений суїцид. Тому комплексне дослідження системи детермінант (причин і умов), що схиляють людину до вчинення самогубства та формування єдиної послідовної системи таких детермінант має важливе значення у кримінологічній науці [10, с. 93].

Нажаль, дослідження цього різновиду поведінки доводять, що суїцид став поширеним серед працівників органів внутрішніх справ віком від 25 до 40 років. Враховуючи, що правоохоронна діяльність є критичним видом діяльності (дефіцит часу, підвищена відповідальність, екстремальність, наявність негативних емоційних чинників), переживання серед працівників ОВС мають специфічні детермінанти.

За результатами досліджень, за своєю стресогенністю робота правоохоронця (поліцейського) посідає друге місце після професійної діяльності шахтаря (в переліку 35 найбільш екстремальних та небезпечних професій за 10-ти бальною шкалою професійна діяльність поліцейського оцінюється в 7,7 бала).

Людина зі зброєю (військові, поліцейські та ін.) – категорія осіб, які потребують особливої уваги з огляду на можливість розвитку суїцидальної тенденції, оскільки доступність зброї уможливорює вибір найбільш смертельних методів учинення спроби самогубства [11, с. 12].

Вирішальний вплив на суїцид у поліцейських органах, на погляд Ю. А. Полетухіна, мають не стільки побутові й сімейні проблеми, скільки психологічне навантаження, пов'язане зі службою [11, с. 15].

В.С. Медведєв виділяє соціально - психологічну дезадаптацію основною детермінантою суїцидальної поведінки серед працівників ОВС [12, с. 62]. Суїцидальна поведінка часто пов'язана з психологічною кризою (душевною біллю, переживаннями), яка може виникати під впливом за-

гроз різного роду. Особа, перебуваючи у такому кризовому стані, вирішує, що самогубство – це єдиний спосіб вирішення проблем.

Проведене дослідження працівниками Центру психології департаменту роботи з персоналом МВС України виявило наступні детермінанти суїцидів серед працівників ОВС України: соціально-побутові, які пов'язані з негараздами у сімейних та любовних стосунках; зловживання алкоголем, надмірна психологічна вразливість працівників, ігрова залежність, порушення дисципліни, значні боргові зобов'язання; низький рівень вивчення кандидатів на службу та їх рідних; намагання усунути некомплект в посадах будь-якою ціною; неналежна увага з боку керівного складу до підлеглих, особливо проблем молодих працівників, незнання ситуації в сім'ях, а також неналежне реагування на виявлені факти вживання спиртних напоїв й ігрової залежності підлеглих, несвоєчасність профілактичних заходів і незнання шляхів вирішення конфліктних ситуацій [8, с. 6].

Дослідник Jules Loh зазначає, що співробітники поліції часто зазнають моральних страждань від вигляду спотворених трупів, крові і криків поранених, постійного емоційного напруження, застосування спеціальних засобів і табельної зброї [13]. Працівники поліції Канади також стикаються з проблемою суїциду. За даними Charbonneau тільки в Управлінні поліції провінції Квебек за період 1986–1992 рр. заподіяли самогубство 19 поліцейських, а під час виконання службових обов'язків загинуло лише 12 поліцейських [14]. У Франції професію поліцейського відносять до категорії екстремального виду діяльності. Це зумовлено багатьма чинниками. Наприклад, за рівнем смертності і травматизму поліцейські займають п'яте місце серед 50 основних [15]. За даними МВС Франції в результаті суїциду гине більше 18 співробітників поліції, ніж під час виконання службових обов'язків. Керівники Федерації профспілки поліції вважають головними причинами суїциду в поліції умови праці і знецінювання професії поліцейського.

Висновки. На підставі викладеного, Отже, негативними чинниками в професійній діяльності правоохоронця, в результаті яких виникають психологічна і емоційна криза напруженість, є: ризиковий, стресогенний характер діяльності; дефіцит часу (відсутність достатнього часу для прийняття певних рішень, аналізу ситуації, дій); ненормований робочий час, тривале перебування на службі, і, як наслідок, значне емоційне та фізичне навантаження; підвищений рівень відповідальності; різного роду конфлікти; негативний вплив, протидія з боку кримінального середовища (погрози, помста, шантаж та ін. з боку правопорушників); необхідність застосування вогнепальної зброї; самогубства зумовлені також

посттравматичними розладами унаслідок участі у війсьній операції України проти російської агресії та ін.

Отже, суїцидальна поведінка серед працівників правоохоронних органів зумовлена цілим рядом чинників. Кожен з вище перелічених детермінантів окремо та в сукупності мають негативний вплив на особистість поліцейського, і, як результат, руйнується його соціальне та психологічне благополуччя, наступає виснаження захисних функцій організму та психіки, можливе виникнення психічних розладів та психічних захворювань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Suicide Rate By Country by Population 2020: World Population Review: офіційний сайт. URL: <http://worldpopulationreview.com/countries/suicide-rate-by-country/#dataTable>.
2. Шестопалова Л.М. Самогубство та доведення до самогубства; заходи протидії: автореф. дисс.. канд. юрид. наук.12.00.08. Київ: НАВСУ, 2001. С. 4.
3. Тимченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти, виникнення, методи превенції та профілактики): автореф. дис... канд. психол. наук. 19.00.06. Х., 2003. С. 6.
4. Фокін А.С. Кримінологічний та кримінально-правовий підходи до вивчення самогубства (суїциду) та доведення до його вчинення / А.С. Фокін, Д.В. Балашов. Оdesa, 2020. С. 8.
5. Lester D. Studies in death attitudes. *Psychological Reports*, 1972. 30(2). P. 440.
6. Johnson B.D. & Durkheim E. Durkheim's one cause of suicide. Indianapolis: *Bobbs-Merrill*, 1965.
7. Durkheim E. Suicide: A Study in Sociology (Translated by J.A. Spaulding and G. Simpson). Glencoe : *Free Press*, 1897/1951.
8. Freud Sigmund. Mourning and Melancholia. *The Standard Edition of the complete works of Sigmund Freud*. Trans: James Strachy. London, Hogarth Press: Institute of Psycho-analysis, 1953-1974. Vol. 14, pp. 243-258.
9. Розанов В. А. Про механізми формування суїцидальної поведінки та можливості її предикції на ранніх етапах розвитку. *Український медичний часопис*. 2010. № 75. С. 92–97.
10. Орловський Б.М., Фокін А.С. Кримінологічний підхід до вивчення детермінант вчинення самогубства та суїцидальної поведінки особи. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч.3. С. 36-43.

11. Психологія суїцидальної поведінки військовослужбовців : монографія / Я.В. Мацегора, О.С. Колесніченко, І.І. Приходько та ін. Харків : НА НГУ, 2021. 363 с.
12. Медведєв В.С. Суїцид та професійна деформація працівників органів внутрішніх справ. *Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика* : Зб.наук. праць / За ред. С.І. Яковенка. К: КІВС, 2000. С. 62-64.
13. Loh Jules. The Man with a Gun is a Cop; The Gun is in His mouth. The Oregonian. 1994. January 30. P. A24.
14. Magazine des Officiers de police - Nouvelle Police, 2007. № 291.
15. Gagne R.M. The Conditions of Learning IR. N.Y., 1977.